

REFERÁT

PSYCHOLOGIE PRÁCE

(These)

Jan Doležal (Praha)

Úvod

Nedávno uveřejněný dopis ÚV KSČ se mimo jiné obrací i k vědeckým pracovníkům s otázkou, jak se budou podílet na dalším rozvoji výroby. Z této výzvy plynou pro čs. psychology závažné úkoly:

a) Zamyslet se nad svou dosavadní pomocí praxi.

b) Uvážit své potenciální (ze vztahu psychologických poznatků k výrobní praxi plynoucí) a reální (faktické situaci čs. psychologů tč. odpovídající) možnosti zapojit se do boje za uskutečnění hesla: „Vyrábět více, lépe a levněji.“

c) Učinit vše, co je třeba a iniciativně navrhnout taková opatření, aby skutečná pomoc našich psychologů výrobní praxi odpovídala potenciálním možnostem jejich vědního oboru.

1. Zásady aplikace psychologických poznatků v oblasti průmyslové výroby

1. Při řešení otázek aplikace psychologických poznatků v úseku průmyslové výroby platí obecné zásady pro vztah teorie a praxe v psychologii, jak byly vyloženy v úvodním referátu. Situace v této oblasti vyžaduje však i některé specifické rysy, k nimž se nutně musí přihlídnout.

2. Analýza těchto specifických rysů předpokládá ujasnění některých teoretických vztahů a upřesnění některých termínů.

a) Vztah teoretické a užití psychologie práce.

Termín psychologie práce má dvojí význam. Rozumí se jím jednak soustava psychologických poznatků získaných zkoumáním pracovní činnosti a vztahující se k těm jeho psychickým vlastnostem, které na jedné straně tuto činnost umožňují, na druhé straně však jsou jí ve fylogenetickém i ontogenetickém smyslu formovány, jednak soubor psychologických poznatků významných pro konkrétní úpravu pracovních postupů a podmínek práce, zejména ve výrobě. V prvním případě jde o teoretickou disciplínu, v druhém případě o výčet možností a návod k aplikaci psycholo-

gických poznatků na pracovní, resp. výrobní proces, čili o specifickou oblast tzv. užité psychologie, jak o ní byla řeč v úvodním referátu.

Teoretická psychologie práce je však tč. jen z nepatrné části propracována. Neexistuje soustavná učebnice této discipliny a také v učebnicích obecné psychologie je tato kapitola jako kapitola o činnostech vůbec většinou velmi nedostačující a neúplná.

Hlavní problémy, které by měla psychologie práce rozpracovat, jsou:
Vztah potřeb a činností. Otázky motivace činnosti.

Problémy dovedností a jejich výcviku.

Otázky vloh, schopností a nadání ve vztahu k činnosti.

Vztah poznávacích funkcí včetně myšlení k činnostem.

Základní znaky pracovní činnosti a jejich vztah k obecným i individuálním vlastnostem člověka.

b) Vztah teoretické psychologie práce a obecné psychologie.

Tento vztah je určován definicí předmětu psychologie. Z ní vyplývá pak i odpověď na otázku, ze kterých zdrojů a jakými metodami můžeme získávat poznatky o duševnu.

Poznámka: srovnej definice:

Psychologie je věda o vnitřní zkušenosti.

Psychologie je věda o výkonech organismu jako celku a těch jeho vlastnostech, které tyto výkony umožňují.

c) Je třeba rozlišovat pojem práce a výroby. Výroba je oblast společenské praxe, práce činnost, kterou se realizuje daleko největší část společenské praxe vůbec, nikoliv tedy jen praxe výrobní, i když má tato praxe v existenci člověka zvlášť mimořádný význam.

d) Dále je třeba zaujmout stanovisko k termínům hospodářská psychologie, psychotechnika a psychotechnologie.

e) Z uvedeného vyplývá, že náš referát a práce naší sekce budou vlastně věnovány otázkám využití psychologických poznatků v oblasti výrobní, zejména průmyslové praxe.

II. Rozbor vývojových momentů využití psychologických poznatků v průmyslové výrobě

1. Vznik a rozvoj snah využít psychologické poznatky pro výrobu.

a) Nejde o popis historického vývoje, nýbrž jen o odkrytí a rozbor hlavních momentů, které určovaly tento vývoj.

b) Vznik byl umožněn relativním pokrokem empirické psychologie, zejména tzv. diferenciální psychologie, začátkem tohoto století a značnými psychologickými zkušenostmi, získanými do té doby v průmyslové výrobě.

Tento vznik byl však vyvolán společenskou potřebou v lůně kapitalistické výroby. Tato potřeba, společně s mimořádnými okolnostmi vzniklými v údobí první světové války, vedla k rozvoji „praktické psychologie“, který daleko překročil nosnost a rozsah tehdejších teoretických psychologických poznatků. Vzniká tak rozpor teoretické a praktické psychologie, relativní osamostatnění praktické psychologie a sklon k nezdůvodněnému prakticismu, případně i k šarlatánství.

Tím jsou zároveň v tomto vývoji obsaženy i předpoklady pro krizi a skepsi vznikající v oblasti užité psychologie znovu a znovu v době před druhou světovou válkou.

c) Značně přispěly k rozvoji využívání psychologie ve výrobě racionalizační snahy kapitalistických podnikatelů po první světové válce, zvýšený konkurenční boj v narůstající hospodářské krizi a snaha zvýšit výrobnost pokud možno s malými investičními náklady. Příznačný je v tomto ohledu vývoj u nás, kde o tzv. psychotechniku měli zájem spíše střední průbojní kapitalisté, jako například Sochor, Deutsch, Eckhart a jiní. Zvláště poučný byl vývoj u Bati. Vcelku jde o snahy odkrývat výrobní rezervy na straně pracujících. Důsledkem byla rostoucí nedůvěra pracujících a odmítavé stanovisko ze strany odborů. Psychologie přichází do dílen „shora“, většinou bez účasti pracujících nebo proti jejich vůli.

d) Zřejmá je také souvislost s narůstajícím rozporem mezi prací a kapitálem a se snahami o upevňování a obranu po Říjnové revoluci stále více ohrožovaných kapitalistických výrobních vztahů. Odraz těchto snah se objevuje i v tehdy se rozvíjející tzv. sociální psychologii amerického ražení. V souvislosti s tím se užití psychologie opírá velmi často o reakční psychologické a sociologické teorie, které mají zdůvodnit trvalost a oprávněnost současného hospodářského řádu. Částečně tyto teorie vznikají i přímo na půdě užité psychologie zejména v souvislosti s tzv. psychometrií.

2. Důsledky kapitalistického zatížení praktické psychologie pro postoj k užití psychologických poznatků v praxi v socialistických zemích.

a) Důsledné zamítnutí cílů sledovaných při používání psychologů v kapitalistické výrobě je samozřejmé.

b) Je třeba také kriticky prověřit všechny teoretické příspěvky vzniklé v souvislosti s užitím psychologie v praxi, zamítnout všechny nevědecké a reakční psychologické teorie a odhalit všechny snahy zakrývat přisluhování kapitalismu pláštíkem vědy.

c) Na druhé straně se však z oprávněné kritiky a zásadního zamítnutí cílů spojených s užíváním psychologie v kapitalistické společnosti vyvodily i zcela nesprávné levičácké důsledky, nechápající zásadní nutnost

využít psychologických poznatků pro potřeby socialistické společenské praxe a přehlížející nebo záměrně omezující ohromné možnosti, které by mohla poskytnout psychologie při budování a rozvoji socialistické výroby. Příkladem takového postupu u nás je zrušení Čs. ústavu práce.

d) Tyto nesprávné tendence a zásahy byly náhodnou shodou ještě posíleny objektivně platnými ekonomickými poučkami o rozhodujícím významu techniky v první fázi budování socialistické společnosti a v jejím boji s kapitalistickým světem.

III. Zaměření snah o využití psychologických poznatků v socialistické průmyslové výrobě

1. Cíle psychologických zásahů do procesu výroby je nutno odvodit z poslání (z funkce) práce v lidské společnosti. Marxova definice práce a její psychologická interpretace.

a) Cíl ekonomický – zvyšování produktivity práce.

b) Cíle sociálně-etické – žádoucí odraz v koordinaci snah a vzájemných vztahů pracujících ve výrobě; příspěvek k utváření socialistické pracovní morálky a k rozvoji iniciativy pracujících.

c) Cíle individuálně výchovné – formování žádoucích vlastností v ontogenetickém i fylogenetickém rozvoji člověka.

d) Cíle ochranné – úrazová zábrana, odstranění zbytečné námahy a únavy, součinnost při zábraně chorob z povolání apod.; souvislosti se současnou situací výrobní techniky a s její další vývojovou perspektivou (pásová výroba, automatisace výroby atd.).

Poslední tři cíle jsou konkretisací zásad socialistického humanismu v oblasti práce, první je odvozen ze zákonů socialistické ekonomie práce. Vzájemná podmíněnost a dialektický vztah obou těchto hledisek.

2. Pro porovnání je nutno uvést cíle praktické psychologie ve výrobě, jak jsou sledovány v kapitalistické společnosti.

a) Je příznačné, že nikde nebyly formulovány zcela jasně. Nejčastěji jsou opisovány neurčitým termínem „optimální podmínky“ nebo „optimum“, aniž je řečeno, z jakého hlediska optimální. Jako specifické pole pro praktickou psychologii se pak ještě někdy uvádí optimální úprava pracovních podmínek z hlediska prožitkového.

b) Prakticky jde však nejčastěji o zvyšování pracovní intensity, ať už přímo nebo nepřímo, přes snahy zlepšit pracovní ochotu, vybírat nejvhodnější pracovníky apod.

c) V nejlepším případě se ještě používá psychologických poznatků k odstranění některých nežádoucích důsledků nepříznivých pracovních podmínek v průmyslové výrobě.

IV. Konkrétní úlohy psychologů v průmyslových závodech v socialistické výrobě a perspektivy dalšího vývoje

Je třeba rozlišit teoretické možnosti a faktický stav.

1. Teoretické možnosti:

a) Průmyslový závod se postupem doby rozvinul z pouhého výrobního pracoviště v instituci s daleko širší společenskou funkcí. Tři z těchto funkcí však vystupují do popředí:

aa) vlastní výroba včetně pomocných složek dopravy, administrativy, konstrukce a přípravy práce,

ab) organizace (pracovních prostředků),
(vztahu lidí v závodě navzájem),
(vztahu lidí k těmto prostředkům),

ac) výcvik, školení a výchova pracujících.

Za zmínku stojí i úkoly bezpečnostní, hygienické a zdravotní péče a úkoly vědeckovýzkumné.

b) Vstup do výroby je – nebo by alespoň měl být – dostatečně připraven už ve škole, která má důležité místo při rozvoji zájmů a pracovních schopností a při přípravě na volbu povolání vůbec.

c) Na všech těchto úsecích, a to jak ve vlastní funkci závodu, tak i v přípravné fázi během školní docházky, má psycholog jasně vyhraněné a důležité úkoly, jejichž plněním může podstatně přispět k zlepšení práce ve výrobě i ve škole. Konkrétně budou hlavní úkoly psychologa rozvedeny v jednotlivých koreferátech.

d) Tyto úkoly plní psycholog buď přímo a ve spolupráci s vedením závodu, s techniky, mistry a vychovateli, nebo nepřímo tím, že vhodným školením a psychologickou osvětou uschopňuje vedoucí a střední kádry používat psychologických poznatků a zkušeností při jejich vlastní práci. Tato stránka činnosti psychologa bude stát tč. v popředí už také proto, že může být podstatným příspěvkem k postupnému překonávání rozporu mezi duševní a tělesnou prací ve výrobě a může podstatně přispět k všestrannému rozvoji iniciativy pracujících.

e) Po stránce metodické má práce psychologa v závodě trojí charakter:

aa) je aplikací obecných zákonitostí a poznatků obecné psychologie a teoretické psychologie práce, pokud mají vztah k průmyslové výrobě,

ab) je aplikací kriticky zhodnocených psychologických zkušeností získaných ve výrobě,

ac) je aplikací výsledků vlastního výzkumu podmínek, které mohou modifikovat průběh konkrétního pracovního procesu.

Ve všech uvedených případech je práce psychologa spojena s výzku-

mem. V prvních dvou případech je třeba zkoumat opodstatněnost subsumace uvažovaného případu pod obecnější poznatek, zákonitost, pravidlo či zkušenost. V třetím případě teprve výzkum přinese výsledky, podle nichž je pak možno upravit podmínky pracovního postupu nebo jednání lidí. Má tedy činnost psychologa ve výrobě převážně výzkumný charakter. Z tohoto faktu je třeba vyvodit důsledky jak pro organizační začlenění psychologa v závod, tak také při přípravě mladých vědeckých pracovníků pro tento obor.

f) Poměr kausálního a korelativního výzkumu v činnosti psychologa ve výrobě a jeho důsledky.

2. Rozbor konkrétních možností uplatnění psychologů ve výrobě u nás.

a) Situace na straně závodu. Důsledky nových organizačních směrnic ÚV KSČ.

b) Situace na straně psychologů po stránce odborných a teoretických předpokladů, po stránce organizační a po stránce kádrové.

3. Návrh opatření v oblasti:

- a) výzkumu a ujasňování teoretických základů,
- b) výchovy psychologů pro oblast výchovy,
- c) propagace psychologické práce ve výrobě,
- d) rozvíjení psychologické osvěty pro výrobní praxi,
- e) organizační základny pro práci psychologů ve výrobě.